

"Važno je imati moćnog vođu!" Analiza autoritarnosti u hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine

Nikodem, Krunoslav

Source / Izvornik: **Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja, 2019, 28, 391 - 410**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.5559/di.28.3.02>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:573604>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-05**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

<https://doi.org/10.5559/di.28.3.02>

"VAŽNO JE IMATI MOĆNOG VOĐU!" ANALIZA AUTORITARNOSTI U HRVATSKOM DRUŠTVU OD 1999. DO 2018. GODINE

Krunoslav NIKODEM
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 316.46.058.4(497.5)"1999/2018"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 16. 12. 2018.

Osnovni cilj rada jest analiza autoritarnosti u hrvatskom društvu na temelju rezultata EVS-a. U teorijskom smislu polazimo od koncepta Boba Altemeyera, koji autoritarnost određuje kao kombinaciju triju stavovskih klastera – autoritarne podčinjenosti, agresivnosti i konvencionalizma (Altemeyer, 1988). Analiza je podijeljena u dva dijela. U prvom dijelu zasebno analiziramo svaku od osam čestica koje sadržajno obuhvaćaju autoritarnost u ovom radu, kroz usporedbu distribucije postotaka za sve tri točke mjerenja i analizu osnovnih sociodemografskih karakteristika za 2018. godinu. U drugom dijelu od tih čestica konstruiramo indeks autoritarnosti i analiziramo ga kao kriterijsku varijablu s obzirom na tri odabrana prediktorska sklopa (sociodemografske karakteristike, religioznost i povjerenje) u sve tri točke mjerenja. Na osnovnoj razini, rezultati, između ostalog, pokazuju povećanje broja ispitanika koji smatraju da je dobro imati moćnoga vođu i onih koji smatraju da bi bilo dobro kada bi u bliskoj budućnosti u hrvatskom društvu došlo do većega poštivanja autoriteta. Daljnja analiza pokazuje da su najvažniji prediktori autoritarnosti u hrvatskom društvu niži stupanj obrazovanja, važnost Boga u životu i povjerenje u Crkvu.

Ključne riječi: autoritarnost, hrvatsko društvo, moćni vođa, obrazovanje, važnost Boga, povjerenje u Crkvu

Krunoslav Nikodem, Odsjek za sociologiju,
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Ivana Lučića 3,
10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: knikodem@ffzg.hr

Suvremeno hrvatsko društvo karakteriziraju izrazite društvene promjene, koje, u kontekstu procesa globalizacije, (post)modernizacije, individualizacije, ali i retraditionalizacije, uglavnom ostavljaju negativne posljedice i na pojedine društvene skupine (primjerice mladi, umirovljenici, obitelji s više djece) i na društvo u cjelini. S jedne strane dolazi do demokratizacije i liberalizacije društva, povećanja sloboda i prava građana, porasta obrazovanosti, a time i sve većih socijalnih i individualnih očekivanja, a s druge strane dolazi do sve veće nesigurnosti i neizvjesnosti. Nizak životni standard, nezaposlenost, nemogućnost rješavanja stambenoga pitanja, korupcija, dominacija političke podobnosti umjesto stručnosti u svim područjima društvenoga života, opća fleksibilizacija rada i radnih odnosa uglavnom na štetu radnika, izraženo starenje stanovništva i nespремnost političkih elita (ali i svih drugih elita) da rješavaju te i mnoge druge probleme dovelo je do općega pada povjerenja u ključne institucije demokratskoga društva i države (Nikodem i Črpić, 2014) te osjećaja besperspektivnosti i u konačnici besmisla življenja u takvu društvu. Izrazita liberalizacija društvenih uvjeta bez demokratizacije ponašanja političkih aktera (Cifrić, 1998, str. 50-51), između ostalog, otvara i mogućnosti razvoja autoritarnih stajališta i svjetonazora. Naravno, te mogućnosti nisu nužno povezane samo s razvojem određenoga tipa demokracije i kapitalizma, kakav se u Hrvatskoj razvija od devedesetih godina prošloga stoljeća, nego se generiraju i iz sociokulturnoga i socioekonomskoga "naslijeđa" bivšega socijalističkoga sustava, koji je po većini karakteristika bio autoritaran sustav s nekim elementima totalitarizma. Iako je od "pada komunizma" prošlo 28 godina, u suvremenom hrvatskom društvu i dalje su prisutne, uglavnom negativne, posljedice toga sustava. U tom kontekstu stalnoga i sve agresivnijega sučeljavanja modernoga i tradicionalnog analiziramo autoritarnost u hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine.

Rad je podijeljen u pet dijelova. Nakon ovoga kratkog uvodnog dijela u drugom dijelu ukratko izlažemo teorijski okvir rada. Treći dio sadrži osnovne metodološke napomene o uzorcima istraživanja, mjernim instrumentima, osnovnom cilju rada i hipotezama. U četvrtom dijelu rada dajemo pregled i analizu rezultata istraživanja, tako da najprije zasebno analiziramo svaku od osam čestica koje sadržajno obuhvaćaju autoritarnost u ovom radu, kroz usporedbu distribucije postotaka za sve tri točke mjerenja i analizu osnovnih sociodemografskih karakteristika za 2018. godinu, a onda od tih čestica konstruiramo indeks autoritarnosti i analiziramo ga kao kri-

terijsku varijablu s obzirom na tri odabrana prediktorska sklopa (sociodemografske karakteristike, religioznost i povjerenje) u sve tri točke mjerenja. Peti je dio rada zaključak.

TEORIJSKI OKVIR

Kako je poznato, koncept autoritarnosti u društvene znanosti uvodi Erich Fromm svojim djelom iz 1936. godine "Autoritet i obitelj", gdje autoritarnost povezuje sa sadomazohističkim karakterom (Fromm, 1989). Najpoznatije djelo o autoritarnosti jest studija grupe autora (prije svega Nevitta Sanforda, Daniela Levinsona i Else Frenkel-Brunswik, kojima se naknadno pridružuje i Theodor Adorno) iz 1950. godine pod naslovom "Autoritarna ličnost", gdje se empirijskim putem pokušava utvrditi koliko su autoritarne karakteristike ljudske ličnosti utjecale na razvoj totalitarističke diktature. Osnovna hipoteza od koje polaze ovi autori jest da politička, ekonomska i socijalna uvjerenja pojedinaca često oblikuju šire i koherentne obrasce koji su izraz dubljih slojeva ličnosti (Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson i Sanford, 1950, str. 1). Temeljena na opsežnom empirijskom istraživanju, ova je studija pretrpjela mnoge kritike, uglavnom zbog manjka jasnije teorijske pozicije i suviška empirijskih rezultata, koji su većim dijelom prikupljeni uz ozbiljne metodološke nedostatke (Feldman, 2003, str. 42).

Mi ćemo se u ovom radu oslanjati na konceptualno-teorijski pristup i rezultate empirijskih istraživanja Roberta Altemeyera koji autoritarnost određuje kao sklop međusobno povezanih stavova (Altemeyer, 1988, str. 2-3). Za Altemeyera, desna je autoritarnost kombinacija triju stavovskih klastera u osobi, a to su podčinjenost autoritetima za koje se smatra da su uspostavljeni i legitimni, opća agresivnost u smislu agresije prema raznim osobama i skupinama, za koje se smatra da su pod sankcijama uspostavljenih autoriteta, te konvencionalizam, kao visok stupanj privrženosti društvenim konvencijama za koje se smatra da su odobrene od društva i uspostavljenih autoriteta (Altemeyer, 1988, str. 2).

Referiranje Altemeyera ne odnosi se samo na koncept autoritarnosti nego i na daljnju analizu autoritarnosti s raznim prediktorskim sklopovima. Tako smo u analizu, osim osnovnih sociodemografskih karakteristika, uključili i religioznost, jer se tradicionalne društvene norme (i u hrvatskom društvu i u većini drugih europskih društava) temelje na judeo-kršćanskoj tradiciji (Altemeyer, 1988, str. 5). Nadalje, u analizu su uključene čestice koje obuhvaćaju povjerenje – u smislu općega povjerenja u ljude i u institucije. Altemeyer ističe važnost povjerenja u autoritarne institucije (Altemeyer, 1988, str. 22), što bi u konkretnom slučaju označavalo vojsku, policiju i Crkvu.

METODOLOŠKE NAPOMENE

Uzorci

Rad se temelji na rezultatima empirijskih istraživanja trećega, četvrtoga i petoga vala *European Values Study* za Hrvatsku (1999./2000.; 2008./2009. i 2017./2018.). Istraživanje 1999./2000. godine provedeno je od 5. do 29. travnja 1999. godine na tro-etapnom uzorku punoljetnoga stanovništva (N = 1003), unutar kojeg je probabilistički proveden izbor na trima razinama. Prva se etapa odnosila na izbor naselja metodom kumulativnih veličina, druga na terensko uzorkovanje stambenih jedinica *random walk* metodom. U trećoj se etapi birao jedan od ukućana metodom posljednjega rođendana (Rimac, 2000, str. 185-186). Istraživanje za 2008./2009. godinu također je provedeno na troetapnom uzorku punoljetnoga stanovništva (N = 1498), unutar kojeg je probabilistički proveden izbor na navedenim trima razinama. Nakon provedbe istraživanja podaci su utežani u tri faze – po dizajnu uzorka, u kojem su množitelji izračunani na temelju proračuna nejednakih šansi izbora u uzorak; utežavanjem neodaziva na anketu, kojim je uklonjena disproporcija broja anketa na pojedinim lokacijama te poststratifikacijskim kalibriranjem prema podacima iz okvira uzorkovanja prema spolu, dobi i obrazovanju (Rimac, Zorec i Ogresta, 2010, str. 53). Istraživanje za 2017./2018. godinu provedeno je od 1. studenog 2017. godine do 1. veljače 2018. godine na reprezentativnom uzorku punoljetnih građana Hrvatske (N = 1477), konstruiranom kao i u prethodnim istraživanjima. Podaci su naknadno utežani prema dobi i obrazovanju.

Mjerni instrumenti

U analizi autoritarnosti rabimo osam čestica koje su dostupne u EVS upitnicima za sve tri točke mjerenja i koje sadržajno obuhvaćaju tri stavovska klastera prema Altemeyeru (Altemeyer, 1988). Tako je autoritarna podčinjenost i agresivnost mjerena trima česticama. Prva se odnosi na određeni tip političkoga poretka ("Imati moćnog vođu koji se ne osvrće na vladu i izbore") uz pridruženu ljestvicu od 1 do 4, gdje je 1 = "veoma dobar", a 4 = "veoma loš". Druga se odnosi na procjenu jedne od mogućih promjena u bliskoj budućnosti u hrvatskom društvu ("Veće poštivanje autoriteta") sa skalom od 1 do 3, gdje je 1 = "dobro", a 3 = "nebitno". Treća čestica ("Poslušnost") dio je većeg instrumenta koji ispituje osobine koje bi djecu trebalo učiti kod kuće, uz skalu 1 = "spomenuto" i 2 = "nije spomenuto". Konvencionalizam je mjereno s pet čestica koje su dijelovi većeg instrumenta, a on obuhvaća moralne aspekte. Čestice se odnose na (ne)oprazdanost homoseksualnosti, pobačaja, razvo-

da, eutanazije i usputnoga seksa, uz pridruženu skalu od 1 do 10, gdje je 1 = "nikad", a 10 = "uvijek".¹

Za navedenih osam čestica Cronbachov α koeficijent iznosi 0,7031 za 1999. godinu, 0,6488 za 2008. i 0,6971 za 2018. godinu.²

Kako je navedeno, u drugom dijelu analize, rabimo tri prediktorska sklopa. Prvi prediktorski sklop čine osnovne *Sociodemografske karakteristike ispitanika*, koje uključuju spol i dob ispitanika, njihov stupanj obrazovanja te stupanj obrazovanja njihovih roditelja, mjesečne prihode njihova kućanstva i veličinu naselja/grada u kojem žive. Drugi prediktorski sklop – *Religioznost* – sadržava sljedećih četrnaest čestica: religijsku samoidentifikaciju, utjehu vjere, institucionalnu i osobnu religijsku praksu, važnost Boga i religije u životu, vjerovanje u Boga, život poslije smrti, pakao i raj te stavove o javnoj ulozi Crkve. Treći prediktorski sklop nazvali smo *Povjerenje*, a sastoji se od dvadeset i pet čestica koje sadržajno obuhvaćaju opće povjerenje u ljude, povjerenje u razne skupine ljudi te povjerenje u institucije i organizacije.

CILJ RADA I HIPOTEZE

Osnovni cilj rada jest analiza autoritarnosti u hrvatskom društvu na temelju rezultata triju empirijskih istraživanja, koja su u sklopu međunarodnoga istraživačkog projekta *European Values Study* provedena 1999., 2008. i 2018. godine. U skladu s tim u radu postavljamo sljedeće radne hipoteze:

H1. *Autoritarnost i sociodemografske karakteristike ispitanika*. Pretpostavljamo da će u prvom prediktorskom sklopu najvažniji prediktor biti stupanj obrazovanja ispitanika. Ispitanici s nižim stupnjem obrazovanja skloniji su autoritarnosti.

Hipotezu temeljimo na teorijskom pristupu Nevitta Sanforda, koji, između ostalog, ističe da "sloboda od autoritarizma raste s obrazovanjem" (Sanford, 1973, str. 161) i rezultatima prethodnih empirijskih istraživanja koji jasno pokazuju negativnu povezanost autoritarnosti i stupnja obrazovanja (Lipset, 1959; Gabennesch, 1972; Inglehart, 1977; Scheepers, Felling i Peters, 1990; Stubager, 2008; Pavlović, Todosijević i Komar, 2019).

H2. *Autoritarnost i religioznost*. Pretpostavljamo da će u ovom prediktorskom sklopu najvažniji prediktori biti čestice vezane izravno uz Boga i uz javnu ulogu Crkve. Ispitanici kojima je Bog važan u životu i koji pozitivno vrednuju javnu ulogu Crkve skloniji su autoritarnosti.

Religija je jedno od mogućih područja za obrazloženje autoritarnosti, prije svega zato što se većina religija temelji na podvrgavanju i poslušnosti vanjskom i nadljudskom autori-

tetu, što se onda može uopćiti i na ljudske autoritete (Adorno i drugi, 1950, str. 220; Scheepers i drugi, 1990, str. 18). Hipotezu temeljimo na rezultatima empirijskih istraživanja Roberta Altemeyera (1988, str. 230-231), ali i na rezultatima drugih empirijskih istraživanja koja pokazuju povezanost autoritarnosti i religioznosti (Canetti-Nisim, 2004; Wink, Dillon i Prettyman, 2007; de Regt, 2012).

H3. *Autoritarnost i povjerenje*. Pretpostavljamo da će ovdje najvažniji prediktori biti nepovjerenje prema drugim ljudima i povjerenje prema autoritarnim institucijama (vojska, policija, Crkva). Ispitanici koji nemaju povjerenja prema drugim ljudima i koji iskazuju povjerenje u autoritarne institucije skloniji su autoritarnosti.

Hipotezu temeljimo na rezultatima prethodnih empirijskih istraživanja koja pokazuju povezanost autoritarnosti i nepovjerenja prema drugim ljudima (Kohn, 1969) te povezanost autoritarnosti i povjerenja prema autoritarnim institucijama (Altemeyer, 1988).

H4. *Autoritarnost i odabrani prediktorski sklopovi*. Pretpostavljamo da će protumačenost varijance kriterijske varijable (autoritarnosti) kod sva tri prediktorska sklopa u navedenom razdoblju biti u porastu.

Hipotezu temeljimo na rezultatima prethodnih empirijskih istraživanja – i onih koja su provedena u sklopu EVS-a, i drugih koja su u hrvatskom društvu provedena u zadnjih dvadesetak godina. Naime, rezultati jasno upućuju na procese polarizacije i na području religioznosti, gdje se polako razdvajaju aktivna manjina i pasivna većina (Črpić i Zrinščak, 2010), i na području povjerenja koje karakterizira izrazito nisko povjerenje u ljude i stabilno opadanje povjerenja u ključne institucije države i društva, uz iznimku autoritarnih institucija koje su zadržale relativno visoko povjerenje (Nikodem i Črpić, 2014). U procesima sve većeg razlikovanja uvjerenih vjernika i ostalih, onih koji imaju povjerenja u ljude i institucije i ostalih, te raslojavanja oko stupnja obrazovanosti, očekujemo da će rasti prediktivnost odabranih prediktora.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Komparativna analiza i sociodemografske karakteristike autoritarnosti

Prva čestica autoritarnosti koju analiziramo odnosi se na tip autoritarnoga političkog sustava – "imati moćnog vođu koji se ne osvrće na vladu i izbore". U Tablici 1 dajemo prikaz odgovora i za ostale čestice koje obuhvaćaju druge tipove političkih sustava (vladavina stručnjaka, vojni i demokratski politički sustav).

%	1999.			2008.			2018.		
	Loš	Ne zna	Dobar	Loš	Ne zna	Dobar	Loš	Ne zna	Dobar
Imati moćnog vođu koji se ne osvrće na vladu i izbore.	83,7	4,8	11,5	63,7	7,5	28,8	57,1	4,3	38,6
Imati stručnjake, a ne vladu, koji bi donosili odluke prema tome što oni ocjenjuju kao najbolje za državu.	10,7	9,3	80,0	14,5	6,7	78,7	11,4	3,7	84,9
Imati vojsku koja vlada državom.	89,8	4,9	5,3	82,8	7,0	10,2	72,8	6,6	20,6
Imati demokratski politički sustav.	2,2	5,1	92,7	10,7	8,3	81,0	5,4	4,5	90,1

TABLICA 1
 "Opisat ćemo različite tipove političkih sustava i molimo da za svaki odgovorite što o njima mislite kao o načinu upravljanja ovom zemljom. Za svaki možete odgovoriti je li dobar ili loš."

Rezultati pokazuju povećanje broja ispitanika koji autoritarni politički sustav smatraju "dobrim". Dok je 1999. godine 11,5 posto smatralo da je "dobro" "imati moćnog vođu koji se ne osvrće na vladu i izbore", 2008. godine to je smatralo 28,8 posto ispitanika, a 2018. godine 38,6 posto ispitanika. Porastao je i broj onih koji smatraju da je "dobro" "imati vojsku koja vlada državom", sa 5,3 posto u 1999. godini na 20,6 posto u 2018. godini. No istodobno je podrška demokratskom političkom sustavu i vladavini stručnjaka u naznačenom razdoblju ostala visoko izražena i stabilna.

S obzirom na osnovne sociodemografske karakteristike, rezultati za 2018. godinu pokazuju da su autoritarnom političkom sustavu skloniji ispitanici mlađe životne dobi (od 18 do 29 godina), s nižim i srednjim stupnjem obrazovanja, čija majka ima srednji stupanj obrazovanja, a otac niži stupanj obrazovanja, te oni iz manjih naselja (do 2000 stanovnika).³

Druga čestica autoritarnosti u našem radu pitanje je o promjenama u načinu života u hrvatskom društvu u bliskoj budućnosti u smislu "većeg poštivanja autoriteta". Kako se vidi iz Tablice 2, u naznačenom razdoblju došlo je do povećanja broja ispitanika koji smatraju da bi bilo dobro kada bi u bliskoj budućnosti u hrvatskom društvu došlo do "većeg poštivanja autoriteta", sa 51,4 posto na 64,7 posto.

Rezultati analize ove čestice i osnovnih sociodemografskih karakteristika ispitanika za 2018. godinu pokazuju da su navedenom skloniji stariji ispitanici (65 godina i više), ispitanici s nižim stupnjem obrazovanja, čiji roditelji imaju niži stupanj obrazovanja, iz kućanstava s nižim mjesečnim prihodima te ispitanici iz naselja do 5000 stanovnika.⁴

Treća čestica autoritarnosti odnosi se na pitanje poslušnosti kao jedne od najvažnijih osobina koju bi djecu trebalo učiti kod kuće. Usporedba rezultata pokazuje da je 2008. go-

dine 37,0 posto ispitanika istaknulo poslušnost u navedenom smislu, dok je 2018. godine taj postotak smanjen na 27,2 posto.⁵

%	1999.			2008.			2018.		
	Loše	Nebitno	Dobro	Loše	Nebitno	Dobro	Loše	Nebitno	Dobro
Veće poštivanje autoriteta	21,0	19,9	51,4	11,7	23,4	56,0	15,8	12,6	64,7

%	1999.			2008.			2018.		
	Ne	Ne zna	Da	Ne	Ne zna	Da	Ne	Ne zna	Da
Poslušnost	13,9	0,1	86,0	54,2	8,8	37,0	70,0	2,8	27,2

☞ TABLICA 2
"Ovdje su navedene stvari u našem načinu života koje bi se mogle dogoditi u bliskoj budućnosti. Recite mi za svaku od njih, ukoliko se dogodi, bi li to bila dobra stvar, loša stvar, ili nebitna?"

☞ TABLICA 3
Poslušnost kao najvažnija osobina koju bi djecu trebalo učiti kod kuće

Da je poslušnost jedna od najvažnijih osobina koju bi djecu trebalo učiti kod kuće, u 2018. godini skloniji su smatrati ispitanici s nižim stupnjem obrazovanja, ispitanici čiji roditelji imaju niži stupanj obrazovanja, oni iz kućanstava s niskim mjesečnim primanjima te iz naselja do 5000 stanovnika.⁶

Sljedeće čestice odnose se na pitanja prihvaćanja, odnosno opravdanosti, homoseksualnosti, pobačaja, razvoda, eutanazije i usputnoga seksa. S obzirom na homoseksualnost, između 1999. i 2008. godine nije bilo nikakvih promjena, dok je između 2008. i 2018. godine došlo do povećanja broja ispitanika koji smatraju da se homoseksualnost "uvijek može opravdati" sa 7,9 na 13,7 posto.

%	1999.			2008.			2018.		
	Nikad	Nešto između	Uvijek	Nikad	Nešto između	Uvijek	Nikad	Nešto između	Uvijek
Homoseksualnost	75,4	15,1	7,9	75,9	14,2	7,9	64,8	17,3	13,7
Pobačaj	55,3	28,5	14,1	55,5	30,3	12,3	49,3	28,6	19,1
Razvod	44,9	35,7	18,3	40,3	37,2	20,6	33,6	37,5	26,3
Eutanazija	54,7	23,6	18,8	49,6	28,0	17,8	48,1	25,1	22,6
Imati usputni seks	73,2	17,3	7,6	70,7	19,0	7,9	61,5	19,9	15,2

☞ TABLICA 4
Molim vas da za sljedeće tvrdnje odgovorite mogu li uvijek biti opravdane, nikad ne mogu biti opravdane ili nešto između.

Sličan trend vidi se i kod drugih pitanja. Naime, između 1999. i 2008. godine ili uopće nema promjena ili su one neznatne, no između 2008. i 2018. godine promjene su uočljive. Tako se u zadnjih desetak godina u hrvatskom društvu povećao broj ispitanika koji "uvijek opravdanim" smatraju pobačaj (s 12,3 na 19,1 posto), razvod (s 20,6 na 26,3 posto), eutanaziju (sa 17,8 na 22,6 posto) i usputni seks (sa 7,9 na 15,2 posto).

S obzirom na osnovne sociodemografske karakteristike, na ovim česticama rezultati pokazuju da su muškarci, starije životne dobi, s nižim stupnjem obrazovanja, čiji roditelji također imaju niži stupanj obrazovanja, iz naselja do 5000 stanovnika i s nižim mjesečnim prihodima skloniji stavu da homoseksual-

nost "nikad ne može biti opravdana". Suprotnome su skloniji ispitanici do 45 godina, s višim stupnjem obrazovanja, čiji roditelji imaju srednji ili viši stupanj obrazovanja, ispitanici iz regionalnih centara i Zagreba te oni s višim mjesečnim prihodima.⁷

Vrlo slični rezultati dobiveni su i za "usputni seks", uz malu razliku jasna razdvajanja muškaraca i žena, pri čemu su žene sklonije stavu da "usputni seks nikad ne može biti opravdan".⁸ I na pitanjima razvoda i eutanazije dobiveni su vrlo slični rezultati, no bez statistički značajne razlike s obzirom na spol i prihode. Dakle, ispitanici do 45 godina, s višim stupnjem obrazovanja, čiji roditelji imaju srednji ili viši stupanj obrazovanja, ispitanici iz regionalnih centara i Zagreba te oni s višim mjesečnim prihodima skloniji su stavu da se razvod i eutanazija "uvijek mogu opravdati". S druge strane, ispitanici starije životne dobi (65 i više), s nižim stupnjem obrazovanja, čiji roditelji imaju niži stupanj obrazovanja i oni iz naselja do 10 000 stanovnika skloniji su stavu da se navedeno "nikad ne može opravdati". Na pitanju (ne)opravdanosti pobačaja također su dobiveni slični rezultati, no uz dva otklona od navedenoga "sociodemografskog profila". Prvo, ispitanici mlađe životne dobi (do 29 godina) skloniji su stavu da pobačaj "nikad ne može biti opravdan", za razliku od ispitanika između 30 i 45 godina, koji su skloniji suprotnome. Drugo, stavu da pobačaj "nikad ne može biti opravdan" skloniji su ispitanici iz naselja i gradova do 50 000 stanovnika, za razliku od onih iz regionalnih centara i Zagreba.⁹

Dobiveni rezultati uglavnom su u skladu s rezultatima prethodnih istraživanja, gdje se ističe povezanost autoritarnosti s nižim obrazovanjem, starijom životnom dobi, ruralnim sredinama i nižim socioekonomskim statusom (Stewart i Hoult, 1959; Vasilopoulos i Lachat, 2018). Djelomice slični rezultati dobiveni su i u ranijim istraživanjima autoritarnosti u hrvatskom društvu (Šiber, 1989; Čorkalo i Stanković, 2000; Čorkalo, Kamenov i Tadinac-Babić, 2001). U drugom dijelu analiziramo autoritarnost (konstruiranu kao indeksi od osam navedenih čestica) s obzirom na tri prediktorska sklopa u sve tri točke mjerenja.

Prvi prediktorski sklop čine osnovne sociodemografske karakteristike. Rezultati multiple regresijske analize pokazuju da odabrani prediktorski sklop tumači nešto više od 8 posto varijance kriterijske varijable u 1999. godini, nešto više od 15 posto u 2008. godini, dok je protumačenost varijance u 2018. godini 17,7 posto. Najznačajniji prediktor u 1999. godini bila je dobna struktura (ispitanici starije životne dobi skloniji su autoritarnosti), a u 2008. godini veličina naselja (ispitanici iz manjih naselja skloniji su autoritarnosti). U 2018. godini najznačajniji prediktor jest stupanj obrazovanja ispitanika, koji se kao važan prediktor javlja i u ostalim godinama (ispitanici s nižim stupnjem obrazovanja skloniji su autoritarnosti).

Godina	R^2		β	p	r	r_p
1999.	0,083	Dobna struktura	-0,197	< 0,001	-0,228	-0,197
		Stupanj obrazovanja ispitanika	-0,160	< 0,001	-0,206	-0,161
2008.	0,153	Veličina naselja/grada	-0,224	< 0,001	-0,329	-0,213
		Stupanj obrazovanja roditelja	-0,155	< 0,001	-0,297	-0,142
		Mjesečni prihodi	-0,079	< 0,011	-0,199	-0,079
		Stupanj obrazovanja ispitanika	-0,071	< 0,037	-0,252	-0,065
2018.	0,177	Stupanj obrazovanja ispitanika	-0,235	< 0,001	-0,368	-0,202
		Veličina naselja/grada	-0,142	< 0,001	-0,277	-0,141
		Stupanj obrazovanja oca	-0,125	< 0,001	-0,299	-0,108
		Mjesečni prihodi	-0,090	< 0,004	-0,224	-0,088

TABLICA 5
Čestice iz prediktorskoga sklopa *Sociodemografske karakteristike* kao korelati autoritarnosti u multiploj regresijskoj analizi

Osim navedenih, kao važni prediktori u 2008. i 2018. godini javljaju se i mjesečni prihodi kućanstva ispitanika te stupanj obrazovanja roditelja, odnosno oca ispitanika. Ispitanici iz kućanstava s nižim mjesečnim приходima te oni čiji roditelji (otac) imaju niži stupanj obrazovanja skloniji su autoritarnosti.

TABLICA 6
Čestice iz prediktorskoga sklopa *Religioznost* kao korelati autoritarnosti u multiploj regresijskoj analizi

Drugi prediktorski sklop sadrži čestice koje obuhvaćaju religioznost u širem smislu. Rezultati multiple regresijske analize pokazuju da ovaj prediktorski sklop tumači 19,5 posto varijance kriterijske varijable u 1999. godini, 16,3 posto u 2008. te 30,3 posto u 2018. godini.

Godina	R^2		β	p	r	r_p
1999.	0,195	Važnost Boga u životu	0,226	< 0,001	0,363	0,194
		Crkva odgovara na moralne probleme i potrebe pojedinca	0,210	< 0,001	0,313	0,215
		Vjera kao utjeha	0,136	< 0,002	0,347	0,115
2008.	0,163	Važnost Boga u životu	0,098	< 0,011	0,319	0,074
		Institucionalna religijska praksa	0,099	< 0,004	0,292	0,084
		Crkva odgovara na moralne probleme i potrebe pojedinca	0,084	< 0,005	0,224	0,082
		Važnost religije u životu	0,086	< 0,009	0,281	0,076
		Vjeronanje u raj	0,125	< 0,001	0,272	0,096
		Crkva odgovara na duhovne potrebe ljudi	0,067	< 0,026	0,216	0,065
		Vjeronanje u Boga	0,079	< 0,026	0,291	0,065
2018.	0,303	Važnost Boga u životu	0,198	< 0,001	0,448	0,143
		Crkva odgovara na socijalne probleme	0,141	< 0,001	0,378	0,131
		Crkva odgovara na moralne probleme i potrebe pojedinca	0,094	< 0,011	0,366	0,075
		Molitva	0,151	< 0,001	0,428	0,115
		Religijska samoidentifikacija	0,086	< 0,004	0,307	0,085
		Crkva odgovara na probleme obiteljskoga života	0,101	< 0,009	0,372	0,077
		Važnost religije u životu	0,072	< 0,030	0,375	0,064

● **TABLICA 7**
Čestice iz
prediktorskoga sklopa
Povjerenje kao korelati
autoritarnosti u
multiploj regresijskoj
analizi

Najvažniji prediktor u sve tri točke mjerenja jest važnost Boga u životu. Ispitanici koji ističu da im je Bog važan u životu skloniji su autoritarnosti. Važan prediktor u sve tri točke mjerenja jest i pozitivna percepcija javne uloge Crkve u smislu odgovaranja na moralne probleme i potrebe pojedinca. U 2008. i 2018. godini javljaju se i drugi aspekti javne uloge Crkve, uglavnom ispitanici koji pozitivno percipiraju javnu ulogu Crkve skloniji su autoritarnosti. Od značajnih prediktora autoritarnosti u 1999. godini javlja se i doživljaj vjere kao utjehe u životu, u 2008. godini tu su još i redovito (tjedno) pohađanje religijskih obreda, važnost religije u životu, vjerovanje u raj i Boga, a u 2018. godini i redovita molitva i religijska samoidentifikacija.

Treći prediktorski sklop sadržajno obuhvaća opće i institucionalno povjerenje. Protumačenost varijance kriterijske varijable jest oko 22 posto u 1999. godini, oko 18 posto u 2008. godini i 30 posto u 2018. godini.

Godina	R^2		β	p	r	r_p
1999.	0,219	Povjerenje u Crkvu	0,300	< 0,001	0,370	0,308
		Povjerenje u odgojno-obrazovni sustav	0,143	< 0,001	0,272	0,145
		Povjerenje u policiju	0,131	< 0,001	0,289	0,129
		Povjerenje u javne službe	0,100	< 0,005	0,277	0,096
2008.	0,178	Povjerenje u Crkvu	0,317	< 0,001	0,362	0,321
		Povjerenje u ljude	-0,126	< 0,001	-0,141	-0,137
		Povjerenje u vlast i državnu upravu	0,076	< 0,007	0,149	0,075
		Povjerenje u vojsku	0,075	< 0,006	0,182	0,076
		Povjerenje u odgojno-obrazovni sustav	0,064	< 0,020	0,150	0,065
		Povjerenje u pravosuđe	0,063	< 0,028	0,136	0,062
2018.	0,300	Povjerenje u Crkvu	0,288	< 0,001	0,436	0,290
		Povjerenje u pravosuđe	0,153	< 0,001	0,295	0,156
		Povjerenje u vojsku	0,150	< 0,001	0,344	0,156
		Povjerenje u ljude	-0,125	< 0,001	-0,156	-0,145
		Povjerenje u javne službe	0,095	< 0,001	0,244	0,096
		Povjerenje u odgojno-obrazovni sustav	0,077	< 0,004	0,290	0,081
		Povjerenje u ljude druge religijske pripadnosti	-0,071	< 0,003	-0,128	-0,083
Povjerenje u sindikate	0,054	< 0,038	0,197	0,059		

Najvažniji prediktor autoritarnosti u sve tri točke mjerenja jest povjerenje u Crkvu. Osim toga, kao važan prediktor u sve tri točke mjerenja javlja se i povjerenje u odgojno-obrazovni sustav. Nepovjerenje prema ljudima važan je prediktor autoritarnosti i za 2008. i za 2018. godinu. Ostali rezultati jasno pokazuju da je veće povjerenje u institucionalni sustav pozitivno povezano s autoritarnosti.

Na kraju, proveli smo i analizu autoritarnosti u sve tri točke mjerenja s obzirom na sve čestice koje sadrže navedena tri prediktorska sklopa. Rezultati pokazuju da sve upotrije-

bljene čestice zajedno tumače oko 30 posto varijance kriterijske varijable u 1999. i 2008. godini, dok je to oko 45 posto u 2018. godini.

Godina	R ²		β	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>r_p</i>
1999.	0,300	Važnost Boga u životu	0,156	< 0,001	0,354	0,141
		Povjerenje u javne službe	0,136	< 0,001	0,272	0,137
		Dobna struktura	-0,171	< 0,001	-0,240	-0,194
		Povjerenje u Crkvu	0,127	< 0,001	0,347	0,126
		Povjerenje u odgojno-obrazovni sustav	0,098	< 0,003	0,253	0,105
		Crkva odgovara na moralne probleme i potrebe pojedinca	0,083	< 0,013	0,294	0,088
		Stupanj obrazovanja ispitanika	-0,091	< 0,004	-0,211	-0,103
		Vjera pruža utjehu	0,105	< 0,008	0,342	0,093
		Povjerenje u policiju	0,069	< 0,042	0,272	0,072
		2008.	0,312	Povjerenje u Crkvu	0,219	< 0,001
Veličina naselja/grada	-0,150			< 0,001	-0,322	-0,154
Povjerenje u vlast i državnu upravu	0,116			< 0,001	0,176	0,134
Povjerenje u ljude	-0,108			< 0,001	-0,158	-0,127
Institucionalna religijska praksa	0,090			< 0,008	0,290	0,086
Povjerenje u vojsku	0,078			< 0,006	0,198	0,088
Stupanj obrazovanja ispitanika	-0,073			< 0,020	-0,249	-0,075
Dobna struktura	-0,083			< 0,008	-0,152	-0,085
2018.	0,443	Vjeronanje u Boga	0,082	< 0,008	0,278	0,085
		Povjerenje u Crkvu	0,139	< 0,001	0,454	0,137
		Stupanj obrazovanja ispitanika	-0,147	< 0,001	-0,351	-0,170
		Važnost Boga u životu	0,126	< 0,002	0,441	0,097
		Povjerenje u pravosuđe	0,161	< 0,001	0,286	0,183
		Crkva odgovara na probleme obiteljskoga života	0,071	< 0,025	0,370	0,071
		Povjerenje u ljude	-0,098	< 0,001	-0,182	-0,124
		Povjerenje u vojsku	0,115	< 0,001	0,354	0,135
		Veličina naselja/grada	-0,094	< 0,001	-0,267	-0,115
		Institucionalna religijska praksa	0,092	< 0,006	0,368	0,087
		Povjerenje u ljude druge religijske pripadnosti	-0,068	< 0,006	-0,150	-0,087
		Crkva odgovara na socijalne probleme	0,090	< 0,003	0,372	0,093
		Religijska samoidentifikacija	0,064	< 0,028	0,287	0,069
Povjerenje u javne službe	0,076	< 0,005	0,227	0,088		
Molitva	0,104	< 0,008	0,406	0,084		

TABLICA 8
Čestice iz sva tri prediktorska sklopa kao korelati autoritarnosti u multiploj regresijskoj analizi

Ukupno gledano, dva najvažnija prediktora jesu povjerenje u Crkvu i stupanj obrazovanja ispitanika. Ispitanici koji iskazuju veće povjerenje u Crkvu i oni koji imaju niži stupanj obrazovanja skloniji su autoritarnosti.

Dakle, dobiveni rezultati još su jednom potvrdili "možda i najpostojaniju vezu generacije istraživanja autoritarizma ... i varijabli koje predstavljaju intelektualni razvoj, kao što su obrazovanje ..." (Gabennesch, 1972, str. 857), odnosno negativnu povezanost stupnja obrazovanja i autoritarnosti. Sudnos autoritarnosti i religioznosti uglavnom je označen čes-

ticama o Bogu (važnost Boga, vjerovanje, molitva), ali i povjerenjem u javnu ulogu Crkve. Povezanost autoritarnosti i religioznosti u više točaka mjerenja pokazuju i rezultati drugih istraživanja u hrvatskom društvu (Sekulić i Šporer, 2006). Nadalje, autoritarnost je povezana s nepovjerenjem prema drugim ljudima i povjerenjem u institucije. Kako je pokazala i prethodna analiza, sa zasebnim prediktorskim sklopovima, u 1999. godini kao važan prediktor autoritarnosti javlja se i dobna struktura (ispitanici starije životne dobi skloniji su autoritarnosti), no u kasnijim godinama više nije dobivena razlika prema dobi. Neki rezultati na pojedinim česticama upućuju da se sklonost autoritarnosti, barem u smislu poželjnosti političkoga sustava, razvija kod ispitanika mlađe životne dobi. No u tom smislu ne mogu se donositi zaključci na temelju samo jednog rezultata na jednoj čestici. S druge strane, nakon 1999. godine kao važan prediktor autoritarnosti javlja se veličina naselja, odnosno grada, gdje su autoritarnosti skloniji ispitanici koji žive u manjim naseljima.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na osnovnoj razini rezultati naše analize upućuju na porast autoritarnih stajališta u hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine. To se prije svega odnosi na sve veće prihvaćanje "moćnog vođe koji se ne osvrće na vladu i izbore", sa 11,5 posto na 38,6 posto, te na povećanje broja ispitanika koji smatraju da bi bilo dobro kada bi u bliskoj budućnosti u hrvatskom društvu došlo do "većeg poštivanja autoriteta", sa 51,4 posto na 64,7 posto. S druge strane, u zadnjih desetak godina došlo je do smanjenja broja ispitanika koji smatraju da je poslušnost jedna od najvažnijih osobina koju bi djecu trebalo učiti kod kuće, sa 37,0 posto na 27,2 posto. Također, u zadnjih desetak godina došlo je do određenih promjena u smislu prihvaćanja homoseksualnosti, pobačaja, razvoda, eutanazije i usputnoga seksa. Iako su te promjene još uvijek relativno malene, čini se da se i u suvremenom hrvatskom društvu polako razvija sociokulturni kontekst koji Frank Webster opisuje kao "izrazitu liberalizaciju individualnoga života i izraziti konformizam društvenoga života" (Webster, 2002, str. 34).

S obzirom na četiri radne hipoteze koje su postavljene u drugom dijelu analize, možemo reći da dobiveni rezultati potvrđuju prvu hipotezu. Niži stupanj obrazovanja povezan je s autoritarnosti u sve tri točke mjerenja. Prediktivnost prvoga prediktorskog sklopa (osnovne sociodemografske karakteristike) raste u naznačenom vremenskom razdoblju (s oko 8 posto na oko 18 posto protumačene varijance), a u porastu je i opća razina obrazovanosti stanovništva Hrvatske. Prema službenim podacima koji se temelje na popisima stanovništva u Hrvatskoj, 1991. godine bilo je 9,3 posto visoko-

obrazovanih, 2001. godine bilo ih je 11,9 posto, a 2011. godine 16,4 posto (DZS, 2016). Drugu hipotezu, koja je pretpostavljala povezanost autoritarnosti i čestica vezanih uz Boga i javnu ulogu Crkve unutar širega sklopa religioznosti, također možemo smatrati potvrđenom. Isticanje važnosti Boga u životu i pozitivna percepcija javne uloge Crkve povezani su s autoritarnosti u sve tri točke mjerenja. Prediktivnost ovoga prediktorskog sklopa također je u porastu (oko 19 posto u 1999. godini na oko 30 posto u 2018. godini), iako se povjerenje u javnu ulogu Crkve smanjuje, a smanjuje se i vjerovanje u Boga i važnost Boga u životu.

Treću hipotezu možemo smatrati potvrđenom, no dobiveni odnosi nisu tako jednoznačni kako se pretpostavljalo. Naime, rezultati pokazuju da je autoritarnost u hrvatskom društvu snažnije povezana s povjerenjem u institucije autoriteta (Crkva, vojska, policija) nego što je povezana s nepovjerenjem prema drugim ljudima. Dobiveni rezultati pokazuju i da su autoritarnosti skloniji ne samo ispitanici koji vjeruju autoritarnim institucijama nego i oni koji vjeruju i drugim institucijama sustava (primjerice odgojno-obrazovnom sustavu i javnim službama). U navedenom razdoblju prediktivnost i ovoga prediktorskog sklopa raste (s oko 22 posto na 30 posto), dok je povjerenje u ljude izrazito nisko, a opadanje povjerenja u institucije izrazito veliko.

I četvrta je hipoteza potvrđena. Prediktivnost odabranih prediktorskih sklopova u promatranom razdoblju raste, što potvrđuje i dodatna analiza, gdje smo u regresijsku analizu uključili sve čestice zajedno u sve tri točke mjerenja. No razlike u prediktivnosti odabranih sklopova uglavnom su manje između 1999. i 2008. godine, a veće između 2008. i 2018. godine, posebice u slučaju religioznosti i povjerenja. Jedno od mogućih obrazloženja navedenih rezultata jest i jačanje polarizacije i raslojavanja hrvatskoga društva od 2008. do 2018., koje je, između ostalog, označeno i velikom socioekonomskom krizom, negativni utjecaji koje se i dalje vide.

Nadalje, važno je istaknuti i nedostatke naše analize. Iako se u radu koristimo standardiziranim i provjerenim instrumentima i skalama za mjerenje autoritarnosti (de Regt, 2012), ipak se radi o nešto manjem broju čestica, od kojih je jedna djelomice i problematična zbog pogrešaka u provođenju terenskog istraživanja. To smanjuje vrijednost dobivenih rezultata, koje je nužno uzeti uz oprez i koji prije predstavljaju naznaku i usmjerenje za daljnja i podrobnija istraživanja ove teme nego što mogu biti dio širega zaključka o razvoju autoritarnosti u hrvatskom društvu. S tim u vezi, potrebna su daljnja i podrobnija istraživanja i analize procesa polarizacije i raslojavanja hrvatskoga društva, kao i mogućih izvora iz kojih se navedeni procesi razvijaju, a što bi onda moglo pomoći u pokušajima da se smanji njihov utjecaj.

Na kraju, iz mnogih dobivenih rezultata želimo istaknuti tri koja smatramo izrazito važnima za budućnost hrvatskoga društva. Prvo, od 1999. do 2018. godine znatno se povećao broj ispitanika koji smatraju da je "dobro imati moćnog vođu koji se ne osvrće na vladu i izbore" (sa 11,5 na 38,6 posto). S obzirom na to da je u Hrvatskoj u zadnjih 73 godine "moćni vođa" bio na vlasti čak 44 godine, dobiveni rezultati jasan su znak ne samo nerazvijenosti demokracije u Hrvatskoj nego i nespремnosti sve većega dijela hrvatskoga društva da aktivno sudjeluje u demokratskim praksama. Drugo, rezultati za dobnu strukturu na ovoj tvrdnji za 2018. godinu pokazuju da su ispitanici mlađe životne dobi (od 18 do 29 godina) skloniji takvu autoritarnom političkom sustavu. Usporedbe radi, 1999. godine 13,9 posto ispitanika mlađe životne dobi složilo se da je "dobro imati moćnog vođu koji se ne osvrće na vladu i izbore", 2008. godine njih 32 posto, a 2018. godine takvih je 47,3 posto. S obzirom na sve ostale procese iz širega konteksta hrvatskoga društva, kao što su npr. negativni demografski trendovi i iseljavanja te sve snažnije političko polariziranje hrvatskoga društva, sklonost mladih autoritarizmu krajnje je zabrinjavajuća. I treće, dobiveni rezultati jasno pokazuju da je jedan od najvažnijih čimbenika smanjivanja autoritarnosti obrazovanje, što se za hrvatsko društvo može činiti sretnom okolnošću, jer, kako smo vidjeli, postotak visokoobrazovanih je, kao i opća razina obrazovanosti u društvu, u porastu. No je li tome doista tako ostaje otvorenim pitanjem. Naime, u zadnjih 15-ak godina, zbog raznih, uglavnom potpuno neuspješnih, pokušaja reformi, odgojno-obrazovni sustav i sustav visokoga školstva u Hrvatskoj sve više gube svoje osnovne funkcije odgoja i obrazovanja. To je posljedica "intelektualne uranilovke" (Županov, 2011, str. 149) koja desetljećima dominira hrvatskim društvom, a koja se temelji na ideji da su svi sposobni za sve, što smanjuje mogućnosti i spremnosti za život u različitosti. Stoga je teško očekivati da će obrazovanje i dalje, barem u smislu nenamjeravane posljedice, biti čimbenik smanjivanja sklonosti prema autoritarnosti.

BILJEŠKE

¹ Na navedenim česticama u svrhu ove analize skale su rekodirane ovako: 1. "Imati moćnog vođu koji se ne osvrće na vladu i izbore" – izvornu skalu od četiri stupnja rekodirali smo na skalu od tri stupnja, tako da je 1, 2 = 3 ("Dobar"), 3, 4 = 1 ("Loš"), a missingu ("ne znam" i "bez odgovora") dali smo vrijednost 2; 2. "Veće poštivanje autoriteta" – ostavljena je skala od tri stupnja, no uz promijenjen smjer, tako da je 1 = "loše", 2 = "nebitno", a 3 = "dobro"; 3. "Poslušnost" – prvotna skala od dva stupnja rekodirana je na tri stupnja tako da je 1 = "Nije spomenuto", 3 = "Spomenuto", a missingu ("ne znam" i "bez odgovora") dali smo vrijednost 2; Na česticama od 4. do 8. koje obuhvaćaju pitanja (ne)opravdanosti "homoseksualnosti, pobačaja, razvo-

da, eutanazije i usputnoga seksa" izvornu skalu od deset stupnjeva, gdje je 1 = "Nikad", a 10 = "Uvijek", rekodirali smo na tri stupnja, tako da je 1, 2, 3 = 1 ("Uvijek može biti opravdano"), 4, 5, 6, 7 = 2 ("Nešto između") i 8, 9, 10 = 3 ("Nikad ne može biti opravdano").

² Važno je napomenuti kako se u društvenim znanostima za pouzdanost podataka uzima Cronbachov Alpha granično na 0,8, a kako se vidi iz teksta, ovdje je to oko 0,7. Nešto niži koeficijent pouzdanosti, između ostalog, može implicirati i višedimenzionalnost korištenoga koncepta. Stoga smo na osam čestica koje rabimo u mjerenju autoritarnosti proveli faktorsku analizu (komponentni model, varimax rotacija, GK kriterij za redukciju dimenzionalnosti) te dobili dva faktora, od kojih prvi sadrži dvije čestice koje sadržajno obuhvaćaju autoritarnu podčinjenost i agresivnost ("Imati moćnog vođu koji se ne osvrće na vladu i izbore" i "Veće poštivanje autoriteta"), a drugi sadrži pet čestica koje se odnose na konvencionalizam (ne/odobranje homoseksualnosti, pobačaja, razvoda, eutanazije i usputnoga seksa). Čestica koja se odnosi na "poslušnost" kao važnu osobinu koju bi trebalo učiti djecu kod kuće izostavljena je u drugom koraku faktorske analize zbog poštivanja pravila jednostavne strukture. Dakle, riječ je o dvodimenzionalnom konceptu, barem u slučaju naše analize na EVS podacima. To na neki način sugerira i usporedba rezultata u sve tri točke mjerenja na razini distribucije postotaka, gdje na česticama koje su saturirane na prvom faktoru dolazi do povećanja, a na česticama saturiranim na drugom faktoru dolazi do smanjenja.

³ Rezultati hi-kvadrat testa na čestici "Imati moćnog vođu koji se ne osvrće na vladu i izbore" za 2018. godinu: 1. Dob: $\chi^2 = 24,996$; $df = 6$; $p < 0,001$; 2. Stupanj obrazovanja ispitanika: $\chi^2 = 40,944$; $df = 4$; $p < 0,001$; 3. Stupanj obrazovanja majke ispitanika: $\chi^2 = 24,988$; $df = 6$; $p < 0,001$; 4. Stupanj obrazovanja oca ispitanika: $\chi^2 = 33,009$; $df = 6$; $p < 0,001$; 5. Veličina naselja/grada: $\chi^2 = 24,191$; $df = 8$; $p < 0,002$. S obzirom na spol i mjesečne prihode kućanstva ispitanika nije dobivena statistički značajna razlika.

⁴ Rezultati hi-kvadrat testa na čestici "Veće poštivanje autoriteta" za 2018. godinu: 1. Dob: $\chi^2 = 28,402$; $df = 6$; $p < 0,001$; 2. Stupanj obrazovanja ispitanika: $\chi^2 = 68,720$; $df = 4$; $p < 0,001$; 3. Stupanj obrazovanja majke ispitanika: $\chi^2 = 70,856$; $df = 6$; $p < 0,001$; 4. Stupanj obrazovanja oca ispitanika: $\chi^2 = 55,654$; $df = 6$; $p < 0,001$; 5. Mjesečni prihodi kućanstva: $\chi^2 = 38,697$; $df = 8$; $p < 0,001$; 6. Veličina naselja/grada: $\chi^2 = 82,109$; $df = 8$; $p < 0,001$. Nije dobivena statistički značajna razlika s obzirom na spol.

⁵ U provedbi terenskog istraživanja 1999. godine u Hrvatskoj na ovom je instrumentu došlo do pogreške. Naime, umjesto da su ispitanicima pročitane sve ponuđene vrijednosti te ih se onda zatražilo da od te liste izaberu one koje smatraju posebno važnima (mogući višestruki izbor), ispitanicima je ponuđeno da se za svaku vrijednost izjašnjavaju sa da ili ne, što je onda dovelo do različitih rezultata koji se ne mogu usporediti s onima iz 2008. i 2018. godine. No ipak smo i ovu česticu uključili u indeks autoritarnosti, jer je naknadno rekodiranje pri unosu podataka dijelom smanjilo utjecaj ove pogreške.

⁶ Rezultati hi-kvadrat testa na čestici "Poslušnost kao najvažnija osobina koju bi djecu trebalo učiti kod kuće" za 2018. godinu: 1. Stu-

panj obrazovanja ispitanika: $\chi^2 = 97,518$; $df = 4$; $p < 0,001$; 2. Stupanj obrazovanja majke ispitanika: $\chi^2 = 38,743$; $df = 6$; $p < 0,001$; 3. Stupanj obrazovanja oca ispitanika: $\chi^2 = 36,950$; $df = 6$; $p < 0,001$; 4. Mjesečni prihodi kućanstva: $\chi^2 = 18,929$; $df = 8$; $p < 0,02$; 5. Veličina naselja/grada: $\chi^2 = 70,609$; $df = 8$; $p < 0,001$. S obzirom na dob i spol nije dobivena statistički značajna razlika.

⁷ Rezultati hi-kvadrat testa na čestici "Homoseksualnost" za 2018. godinu: 1. Spol: $\chi^2 = 12,556$; $df = 2$; $p < 0,002$; 2. Dob: $\chi^2 = 75,738$; $df = 6$; $p < 0,002$; 3. Stupanj obrazovanja ispitanika: $\chi^2 = 174,959$; $df = 4$; $p < 0,001$; 4. Stupanj obrazovanja majke ispitanika: $\chi^2 = 171,362$; $df = 6$; $p < 0,001$; 5. Stupanj obrazovanja oca ispitanika: $\chi^2 = 161,651$; $df = 6$; $p < 0,001$; 6. Mjesečni prihodi kućanstva: $\chi^2 = 70,967$; $df = 8$; $p < 0,001$; 7. Veličina naselja/grada: $\chi^2 = 154,263$; $df = 8$; $p < 0,001$.

⁸ Rezultati hi-kvadrat testa na čestici "Usputni seks" za 2018. godinu: 1. Spol: $\chi^2 = 86,483$; $df = 2$; $p < 0,001$; 2. Dob: $\chi^2 = 85,999$; $df = 6$; $p < 0,001$; 3. Stupanj obrazovanja ispitanika: $\chi^2 = 96,706$; $df = 4$; $p < 0,001$; 4. Stupanj obrazovanja majke ispitanika: $\chi^2 = 106,788$; $df = 6$; $p < 0,001$; 5. Stupanj obrazovanja oca ispitanika: $\chi^2 = 74,413$; $df = 6$; $p < 0,001$; 6. Mjesečni prihodi kućanstva: $\chi^2 = 28,403$; $df = 8$; $p < 0,001$; 7. Veličina naselja/grada: $\chi^2 = 83,141$; $df = 8$; $p < 0,001$.

⁹ Rezultati hi-kvadrat testa na čestici "Pobačaj" za 2018. godinu: 1. Dob: $\chi^2 = 30,178$; $df = 6$; $p < 0,001$; 2. Stupanj obrazovanja ispitanika: $\chi^2 = 78,486$; $df = 4$; $p < 0,001$; 3. Stupanj obrazovanja majke ispitanika: $\chi^2 = 47,127$; $df = 6$; $p < 0,001$; 4. Stupanj obrazovanja oca ispitanika: $\chi^2 = 69,833$; $df = 6$; $p < 0,001$; 5. Mjesečni prihodi kućanstva: $\chi^2 = 48,641$; $df = 8$; $p < 0,001$; 6. Veličina naselja/grada: $\chi^2 = 89,283$; $df = 8$; $p < 0,001$. S obzirom na spol nije dobivena statistički značajna razlika. Rezultati hi-kvadrat testa na čestici "Razvod" za 2018. godinu: 1. Dob: $\chi^2 = 40,838$; $df = 6$; $p < 0,001$; 2. Stupanj obrazovanja ispitanika: $\chi^2 = 111,623$; $df = 4$; $p < 0,001$; 3. Stupanj obrazovanja majke ispitanika: $\chi^2 = 87,143$; $df = 6$; $p < 0,001$; 4. Stupanj obrazovanja oca ispitanika: $\chi^2 = 104,553$; $df = 6$; $p < 0,001$; 5. Mjesečni prihodi kućanstva: $\chi^2 = 59,816$; $df = 8$; $p < 0,001$; 6. Veličina naselja/grada: $\chi^2 = 108,499$; $df = 8$; $p < 0,001$. S obzirom na spol nije dobivena statistički značajna razlika. Rezultati hi-kvadrat testa na čestici "Eutanazija" za 2018. godinu: 1. Dob: $\chi^2 = 16,140$; $df = 6$; $p < 0,02$; 2. Stupanj obrazovanja ispitanika: $\chi^2 = 38,495$; $df = 4$; $p < 0,001$; 3. Stupanj obrazovanja majke ispitanika: $\chi^2 = 48,620$; $df = 6$; $p < 0,001$; 4. Stupanj obrazovanja oca ispitanika: $\chi^2 = 56,127$; $df = 6$; $p < 0,001$; 5. Veličina naselja/grada: $\chi^2 = 48,864$; $df = 8$; $p < 0,001$. S obzirom na spol i mjesečne prihode kućanstva ispitanika nije dobivena statistički značajna razlika.

LITERATURA

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J. i Sanford, N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper & Row.
- Altemeyer, B. (1988). *Enemies of freedom. Understanding Right-Wing authoritarianism*. San Francisco, London: Jossey-Bass Publishers.
- Canetti-Nisim, D. (2004). The effect of religiosity on endorsement of democratic values: The mediating influence of authoritarianism. *Political Behavior*, 26(4), 377–398. <https://doi.org/10.1007/s11109-004-0901-3>

Cifrić, I. (1998). Tranzicija i transformacija. U I. Cifrić, O. Čaldarović, R. Kalanj i K. Kufrin, *Društveni razvoj i ekološka modernizacija. Prilozi sociologiji tranzicije* (str. 47–78). Zagreb: Razvoj i okoliš.

Čorkalo, D. i Stanković, N. (2000). Autoritarnost i percepcija ostvarene demokracije u Hrvatskoj: analiza odnosa na uzorku studenata. *Društvena istraživanja*, 9(1), 67–81. <https://hrcak.srce.hr/20298> <https://hrcak.srce.hr/31159>

Čorkalo, D., Kamenov, Ž. i Tadinac-Babić, M. (2001). Autoritarnost, stav prema stanju demokracije i percepcija razvojnih ciljeva Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 10(6), 1159–1177. <https://hrcak.srce.hr/19899>

Črpić, G. i Zrinščak, S. (2010). Dinamičnost u stabilnosti: religioznost u Hrvatskoj 1999. i 2008. godine. *Društvena istraživanja*, 19(1-2), 3–27. <https://hrcak.srce.hr/52184>

de Regt, S. (2012). Religiosity as a moderator of the relationship between authoritarianism and social dominance orientation: A cross-cultural comparison. *International Journal for the Psychology of Religion*, 22(1), 31–41. <https://doi.org/10.1080/10508619.2012.635045>

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2016). *Popis stanovništva 1991., 2001. i 2011.* <https://www.dzs.hr> <https://hrcak.srce.hr/31159>

Feldman, S. (2003). Enforcing social conformity: A theory of authoritarianism. *Political Psychology*, 24(1), 41–74. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00316>

Fromm, E. (1989). *Autoritet i porodica*. Zagreb: Naprijed.

Gabennesch, H. (1972). Authoritarianism as world view. *American Journal of Sociology*, 77(5), 857–875. <https://doi.org/10.1086/225228>

Inglehart, R. (1977). *The silent revolution. Changing values and political styles among western publics*. Princeton: Princeton University Press.

Kohn, M. (1969). *Class and conformity*. Homewood: Dorsey.

Lipset, S. M. (1959). Democracy and working-class authoritarianism. *American Sociological Review*, 24(4), 482–502. <https://doi.org/10.2307/2089536>

Nikodem, K. i Črpić, G. (2014). O (ne)održivosti veza između povjerenja i demokracije; Analiza povjerenja u institucije u Hrvatskoj i u Europi. U J. Baloban, K. Nikodem i S. Zrinščak (Ur.), *Vrednote u Hrvatskoj i u Europi; Komparativna analiza* (str. 259–307). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, KBF Sveučilišta u Zagrebu.

Pavlović, Z., Todosijević, B. i Komar, O. (2019). *Education, authoritarianism, and party preference in the Balkans. Problems of Post-Communism*. <https://doi.org/10.1080/10758216.2018.1561192>

Rimac, I. (2000). Uzorak i način izbora ispitanika. *Bogoslovska smotra*, 70(2), 185–189. <https://hrcak.srce.hr/31159>

Rimac, I., Zorec, L. i Ogresta, J. (2010). Analiza determinanti odaziva u anketnom istraživanju Europske studije vrijednosti. *Društvena istraživanja*, 19(1–2), 47–67. <https://hrcak.srce.hr/52188>

Sanford, N. (1973). Authoritarian personality in contemporary perspective. U J. N. Knutson (Ur.), *Handbook of political psychology* (str. 139–170). San Francisco: Josey-Bass.

Scheepers, P., Felling, A. i Peters, J. (1990). Social conditions, authoritarianism and ethnocentrism: A theoretical model of the early Frank-

furt School updated and tested. *European Sociological Review*, 16(1), 15–29. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.esr.a036543>

Sekulić, D. i Šporer, Ž. (2006). Religioznost kao prediktor vrijednosnih orijentacija. *Revija za sociologiju*, 37(1–2), 1–19. <https://hrcak.srce.hr/13263>

Stewart, D. i Hoult, T. (1959). A socio-psychological theory of the authoritarian personality. *American Journal of Sociology*, 65(3), 274–279. <https://doi.org/10.1086/222687>

Stubager, R. (2008). Education effects on authoritarian-libertarian values: A question of socialization. *The British Journal of Sociology*, 59(2), 327–350. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2008.00196.x>

Šiber, I. (1989). Autoritarna struktura ličnosti – kritički prikaz jugoslavenskih istraživanja. *Politička misao*, 26(1), 129–145. <https://hrcak.srce.hr/13594>

Vasilopoulos, P i Lachat, R. (2018). Authoritarianism and political choice in France. *Acta Politica*, 53(4), 612–634. <https://doi.org/10.1057/s41269-017-0066-9>

Webster, F. (2002). Cybernetic life: Limits to choice. U J. Armitage i J. Roberts (Ur.), *Living with cyberspace: Technology & society in the 21st century* (str. 34–42). New York, London: Continuum.

Wink, P, Dillon, M. i Prettyman, A. (2007). Religiousness, spiritual seeking, and authoritarianism: Findings from a longitudinal study. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 46(3), 321–335. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2007.00361.x>

Županov, J. (2011). Hrvatsko društvo danas – kontinuitet i promjena. *Politička misao*, 48(3), 145–163. <https://hrcak.srce.hr/74112>

"To Have a Strong Leader Is Important!" Analysis of Authoritarianism in Croatian Society from 1999 to 2018

Krunoslav NIKODEM
Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb

The primary goal of this paper is the analysis of authoritarianism in Croatian society which is based on the results from the *European Values Study*. In a theoretical sense, we are following Bob Altemeyer's concept of authoritarianism, which is defined as the combination of three attitudinal clusters – authoritarian submission, authoritarian aggression and conventionalism (Altemeyer, 1988). The analysis is divided into two parts. In the first part we analyse separately eight particles which comprise our authoritarian construct with the basic socio-demographic characteristics for the year 2018. In the second part we use the authoritarianism index as criterion for the three-predictor model (socio-demographic characteristics, religiosity and trust). On the basic level, the results show an increase of

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 28 (2019), BR. 3,
STR. 391-410

NIKODEM, K.:
"VAŽNO JE IMATI..."

those who consider that having a strong leader is good and that it would be a good thing to have greater respect for authority in the near future. Further analysis shows that a lower level of education, the importance of God in life, and trust in the Church are the most important predictors for authoritarianism in Croatian society.

Keywords: authoritarianism, Croatian society, strong leader, education, importance of God, trust in Church

Međunarodna licenca / International License:
Imenovanje-Nekomercijalno/ Attribution-NonCommercial